

Слободан Пенезић и Урош Селенић

Универзитет „УНИОН – Никола Тесла“, Факултет за спорт, Београд

DOI 10.5937/kultura2380171P

УДК 796.332.073(497.11)

316.72:796.332

796.332:061.2(497.11)

Оригинални научни рад

Датум пријема: 12. 06. 2023.

Датум прихватања: 06. 09. 2023.

РИТУАЛНО ИЗВОЂЕЊЕ У ПОНАШАЊУ НАВИЈАЧА ЦРВЕНЕ ЗВЕЗДЕ И ПАРТИЗАНА

Сажетак: Свака од активности састоји се од ритуализованих песмова и звука, без обзира на то да ли се ради о извођачким уметностима, спорту или свакодневном животу. Ритуал укључује активности које се врше на одређеном месту, као што су покрети, речи и певање. Циљ овог рада било је повезивање понашања навијача Црвене звезде и Партизана са ритуалним извођењем због унапред осмишљених образаца понашања, начина навијања, извођења песама и активности пред утакмицу ова два тима. Њихов перформанс, као појам који се испољава у спорту, одлега се у креирању кроз игра у карактеристичним одевним комбинацијама са клупским обележјима. Ритуал подразумева окупање у граду на за то предвиђеним местима, одлазак до стадиона и улазак у њега, навијање пре, за време и после утакмице, одлазак са стадиона и весеље на улицама. Како је фудбал постао игра у којој може да се ужива, сваки спортисти долажу одређује учеснике на нивоу играча, посредника и публике, при чему се навијачи постојећу са клубовима.

Кључне речи: перформанс, ритуално извођење, навијачи, Црвена звезда, Партизан, вечити дерби

Увод

Перформанс се као свеобухватни појам испољава у игри, спорту, навијању и односи се на обављање свих животних улога. Како организација унутар самих навијачких група обухвата ритуале, тако на основу постојања истих произлази и образац понашања на спортском догађају.¹ Међутим, сваки вид људске активности је заправо перформанс због одређеног начина понашања које

1 Koković, D. (2010) *Društvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran, str. 124–125.

се понавља. А када се анализира перформанс као облик понашања, практично се сваки наступ разликује један од другог. Нема догађаја који може да се копира, како уопштено у понашању, тако и специфично у говору тела или самом расположењу учесника. Када се, ипак, догађа то поновљено понашање, начини новог су повезани са деловима неког претходног.² Осим тога, културални и друштвени перформанс требало би посматрати као ритуал, поготову на основу тога ко, где, како и под којим околностима (условима) га изводи.³ Овај облик перформанса управо означава облик понашања који је намењен за показивање.⁴ Међу већ поменути облицима понашања, посматраним као својеврстан ритуал, подразумевају се активности, као што су покрети, речи, певање и музика, које се истовремено врше на одређеном месту у складу са претходно договореном кореографијом.⁵ Према томе, увек може постојати дилема, односно не може се сасвим јасно указати на крај једног и почетак другог облика понашања, јер је перформанс присутан у обављању готово свих животних, друштвених и религијских улога.⁶

Перформанс се разликује у односу на друге активности, посебно оне које су повезане са магијским или шаманским деловањем. У спортском перформансу или специфичном облику извођења какво је навијање, нужно не мора да се апелује на натприродне силе и бића. Дакле, активности не морају да буду религијског карактера, иако могу да попримају параритуалне и парарелигијске облике понашања због сличности или имитационих облика понашања.⁷ Спортском ритуалу, барем у начелу, не може се приписати религијско деловање у контексту натприродних сила, али се он и те како може повезати са неком врстом религије. Наиме, спорт се у социологији постовећује са другим институцијама, попут цркве, секте или партије, јер је и њему својствено церемонијално функционисање.⁸ Њега одликује могућност обраћања свим људима, а појединци могу долазити да посматрају фудбалске утакмице само да би били део спортског спектакла, односно да би учествовали у ритуалима навијача.⁹

Када се ради о понашању навијача, ритуални или параритуални облици понашања се анализирају на више нивоа, пошто је перформанс последица њиховог извођења. Почевши од тога ко их, како изводи, како звуче, шта означавају за појединца и групу, па до доживљаја како је бити у самом ритуалу.¹⁰ Зато је етнологска перспектива посебно значајна у проучавању ове теме, јер се ритуали уопштено

2 Schechner, R. (2013) *Performance Studies: An Introduction*, London, New York: Routledge, p. 52.

3 Schechner, R. (1988) *Performance Theory*, New York – London: Routledge.

4 Jovičević, A. i Vujanović, A. (2007) *Uvod u studije performansa*, Beograd: Fabrika knjiga, str. 29.

5 Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press; Schechner, R., нав. дело, стр. 52.

6 Jovičević, A. i Vujanović, A., нав. дело, стр. 29.

7 Schechner, R., нав. дело, p. 53.

8 Koković, D., нав. дело, стр. 178.

9 Исто, стр. 180.

10 Schechner, R., нав. дело, стр. 56.

могу искористити за преусмеравање агресије, одређивање хијерархије, обележавања и одбрану територије.¹¹ Овакве функције, између осталог, односе са на поистовећивање људских и животињских ритуала, поготову у погледу одређеног нивоа хијерархије, расподеле хране, продужетка врсте и парења. Морају се ипак и разликовати, нарочито у анализи навијачких група, будући да људски ритуали могу да буду смисленији од животињских због њихове свесности о различитим животним фазама.¹² Конкретно, сам ритуал јесте деловање, поготову у примерима групног понашања у спортском догађају. Оно што је, такође, битно у контексту спорта јесте ритуализација у доживљају емоција, тј. ослобађању функција уобичајеног понашања. Понашање је преувеличано, ритмично и понављајуће, како у погледу покрета, изговора, положаја навијача, тако и у приказивању униформи, костима, маски или клупских обележја.¹³ Спортски ритуали се као такви могу приписати културалном перформансу због низа психофизичких промена, које могу довести и до тога да навијачи упадну у својеврстан вид трансa. Међутим, иако су укључењем у ритуал постали извођачи, важно је поменути да се ова врста извођења и даље разликује од позоришта¹⁴, с обзиром на то да ритуал у односу на позориште не прави поделу на публику и извођаче, већ су сви учесници у ритуалу својеврсна заједница.¹⁵ А када пристану на тај вид понашања, сви укључени могу да буду учесници у некој врсти магичног путовања или запоседнути неким другим надљудским бићима. У складу с тим, није искључена могућност да се навијачи не сећају шта су тачно радили у току свог понашања, иако су, уколико их посматрамо као извођаче, свеснији од животиња у ритуалу.¹⁶

Главна хипотеза у овом раду јесте да је понашање фудбалских навијача *Црвене звезде* и *Партизана* ритуално или параритуално извођење због унапред усвојених образаца понашања, навијања и активности уочи и за време одржавања вечитог дербија. Како би та тврдња била доказана, обављено је истраживање међу члановима ових група, које је и потврдило да је ритуални или параритуални перформанс последица њиховог извођења (понашања) у спортском догађају.

Навијачи као посредници у спортском догађају

Учесници сваког спортског догађаја структурисани су у три категорије – играче, посреднике и публику.¹⁷ Трећа категорија је посебно значајна, пошто се навијачи као актери поистовећују са клубовима и играчима из свог града, региона

11 Исто, стр. 65.

12 Исто.

13 Исто.

14 Turner, V. (1989) *Od rituala do teatra*, Zagreb: August Cesarec, str. 220.

15 Vujanović, A. i Jovičević, A., нав. дело, стр. 42.

16 Исто.

17 Bakić, S. (1980) Jedan teorijski okvir za sociologiju sporta: igrači, navijači i posrednici, *Sociološki pregled*. br. 14 (3–4), Beograd: Sociološko društvo Srbije, str. 69–86.

или државе.¹⁸ Поред овог, у теорији и социологији спорта постоји детаљна класификација публике¹⁹, попут оне која разликује публику на великим стадионима (фудбал), у халама, публику за водене или зимске спортове, за мирне спортове и публику у спортовима у којима је дозвољен физички контакт.²⁰ Оваква подела у оквиру социологије спорта анализира се у односу на друштвени контекст спорта, тј. на то какав је утицај спорта на друштво и обрнуто. Спорт је сам по себи саставни део друштвеног система и његовог развоја, па увек може бити повезан са спортским догађајем, иако представља широк појам. Поред класификације на основу организације спортских догађаја, која је повезана и са традицијом народа, важно теоријско одређење су *планирани* и *непланирани спортички догађаји*.²¹ Под термином планираних подразумевају се они спортски догађаји и дешавања која истовремено захтевају одређени ниво менаџмента, извршиоце и временско трајање, као што је случај са фудбалском утакмицом. С друге стране, подједнако битно одређење је и појам непланираног догађаја, јер се у оквиру њега могу догодити реакције које немају директне везе са самом игром, већ са понашањем публике, рачунајући ту и њихове испаде на спортским борилиштима.²²

Упоредно са развојем спорта и спортске културе, развила се и публика, тј. спортска јавност, која је позната под термином *навијача* због – за разлику спортског јавног мњења и пасивне публике – опредељења и активног учешћа у догађају.²³ Такође, клубови као друштвене групе имају различите видове испољавања. У том контексту посебно је значајна емоционална компонента, развијена због припадности истим циљевима и обележјима клуба.²⁴ Појам публике упућује на групу са подељеним интересима, које има и сам клуб, уколико се жеља за победом посматра као аспект спортског резултата.²⁵ Како је у фокусу овог рада ритуализација навијача, публика се мора анализирати из угла социологије спорта, почевши од *теорије униформности* или *теорије заразног понашања*, „која указује на то како појединац губи индивидуалност, добија осећај моћи и снагу за агесијом, али остаје без одговорности за последице свог деловања”.²⁶ Подједнако су важни и остали приступи навијачким групама, поготову онима који делују у гомилама. У њиховим понашањима приметне су одлике теорија *конвергенције* – „због заједничких ставова, осећаја и реакција”, *настајајућих норми* – „услед понашања током догађаја, као што су певање, звиждање и бацање предмета на терен”, *ритуалне агесије*

18 Bakić, S., нав. дело, стр. 69–86.

19 Mašić, Z. (2006) *Teorija sporta*, Beograd: Fakultet za menadžment u sportu, str. 98.

20 Исто.

21 Radenović, S. (2017) *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, str. 127–128.

22 Исто.

23 Krsmanović, V. (2006) *Sociologija sporta*, Beograd: Daslar, Partner, str. 98.

24 Krsmanović, V. (2021) *Социологија спортиа*, Beograd: Факултет за спорт, стр. 259–260.

25 Исто, стр. 266.

26 Le Bon, G. (1920) *Psihologija gomile*, Zagreb: Narodna knjižnica.

– „због понашања гомиле на стадионима” и *интеракционистичкој ѝрисѝуѝа* – „због сукоба око победе и утиска да боље виде ситуацију на терену од осталих учесника”.²⁷ С обзиром на то да се са становишта социологије спорта навијачи анализирају као посредни учесници, морамо разликовати и два нивоа навијачког језгра. Први је онај који подразумева групе које се истовремено налазе на трибинама, па према тома навијачи *Црвене звезде* и *Партизана* могу бити дефинисани као посредни гледаоци. Међутим, други део публике не налази се на самом стадиону, већ испред телевизијских екрана, па они самим тим спадају у категорију посредних гледалаца или слушалаца.²⁸

У дефинисању навијача који су претходно сврстани у непосредне гледаоце, неопходно је указати на сам облик њиховог деловања. Међу различитим типовима гомиле (случајна, конвенционална, експресивна и активна), која се посматра као феномен понашања великог броја људи на исти начин, посебно је значајна она коју одређујемо као активну или бунтовничку. Она подразумева позивање, најчешће од стране вођа, на уништавање и линч.²⁹ Она се по карактеристикама може одредити и као фанатична публика, пошто се овакви типови навијача убрајају у категорију оних „који су људи за спортом, па се сматрају спортским засењацима”.³⁰ Дилема се може тицати тога да ли је и спортска публика повезана једнаким интересовањем за догађај? У разрешењу недоумице требало би имати у виду да је навијачким групама својствено да појединци у сарадњи са осталим припадницима обављају заједничке активности. Бунтовнички дух се примећује у оквиру понашања које се односи на ритуално вређање, паљење бакљи, уништавање стадиона, што нема додирних тачака са спортским догађајем, али преставља разлику у односу на пасивну публику и публику као спортско јавно мњење.³¹ Навијачи су претходно укључени у окупљену масу, јер поседују склоност ка униформним обрасцима понашања.³² Навијачке групе даљим деловањем окупљене масе у одређеној акцији прелазе у гомилу, остварујући заједничке циљеве и намере.³³ С друге стране, међу њима, барем у оквиру ритуалног, мора постојати и одређена хијерархија, чак и приликом покретања група и одређивања норми.³⁴ У складу са тим,

27 McPherson, B. D., Curtis, J. E. and Loy, J. W. (1989) *The Social Significance of Sport*, Champaign: Humann Kinetics; Крсмановић, В., нав. дело, стр. 266–268.

28 Radenović, S., нав. дело, стр. 133.

29 Крсмановић, В., нав. дело, стр. 267.

30 Radenović, S., нав. дело, стр. 165.

31 Milenković, D. i Milenković, V. (2022) *Fudbal i društvo*, Beograd: Fakultet za sport, str. 248.

32 Kuljić, R. i Koković, D. (2012) *Sociologija i sociologija sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, str. 272–273.

33 Исто.

34 Vejnović, D. Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu sa težištem na navijačke grupe, u: *Teorija i sociologija sporta*, priredili Pavlović, D. i Vejnović, D. (2014), Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, str. 138–154.

навијаче можемо поделити на почетнике, политичке активисте, насилнике и навијаче из тренда.³⁵

Вечити дерби и навијачи

Општеприхваћено мишљење је да је вечити дерби, утакмица између *Црвене звезде* и *Партизанана*, најважније што нуди фудбал у Србији.³⁶ Последњих година, а вероватно и деценија, више пажње привлаче навијачи који, уместо голова и садржаја мечева, избијају у први план.³⁷ У прилог томе у последњих петнаест година сведоче и инциденти између ових навијачих група, који су се често завршавали међусобним тучама и сукобима.³⁸ Историјски посматрано, то је дуел два клуба који се углавном боре за трофеје у нашој држави.³⁹ Премијерни дерби одигран је 5. јануара 1947. године на стадиону *Партизанана*, а у међувремену су тимови, барем статистички анализирано у првенству, одиграли још 169 мечева.⁴⁰ Драма и ривалство су се са фудбалског терена, као игре „која је постала лепа и непредвидива“⁴¹, пренели на трибине, управо због активног учешћа публике у догађају.⁴² Несумњиво је да је велики утицај на то имала и чињеница да је фудбал најпопуларнији спорт на свету.⁴³ Његова повезаност са навијачима огледа се у томе што фудбал не познаје политичке, етничке или религиозне баријере, као што је случај са другим областима живота. Како је фудбал међународни спорт, практикује се на свим континентима и уједно представља игру која је заједнички језик за разумевање и споразумевање различитих култура.⁴⁴ Ако имамо у виду сам развој спорта и спортске културе, навијачи су прешли пут од пасивне публике као посматрача до актера који активно учествују у догађају, верујући да као гомила боље виде игру од осталих учесника. Притом би навијачи требало да се као део спортске публике

35 Kovačević, I. (1987) Fudbalski ritual, *Gledišta* br. 28 (5/6), Beograd: Univerzitet u Beogradu, str. 71–82.

36 Develi, T. O. (2022) Nationalism and Football at First Glance: The Case of Eternal Derby, *Mavi Atlas* num. 10 (1), Gümüşhane: Gümüşhane University, pp. 310–322.

37 Mršević, Z. Šest mitova o sportskom nasilju, u: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* br. 33 (1), priredio Kron, I. (2014), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 45–61.

38 Ђирић, Ј. (2019) *Ћиоро сузбијање насиља у фудбалу* (дипломски рад), Факултет за спорт, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд, стр. 8.

39 Супер лига Србије покренута је 2006. године, по распаду заједничке државе Србије и Црне Горе. *Црвена звезда* и *Партизан* су једини клубови који су освајали шампионат, док су у Купу Србије били најбољи 13 пута у досадашњих 17 издања.

40 Kovačević, D. (2019) *Derbi*, Gornji Milanovac, Grafoprint.

41 Kreft, L. (2012) *Filozofija sporta u osam eseja*, Beograd: Orion Art, str. 5.

42 Krsmanović, V., нав. дело, стр. 307.

43 Luxbacher, Joseph A. (2012) *Fudbal: koraci do uspeha*, Beograd: Data status, str. 8.

44 Исто.

изучавају посредством два основна елемента. Један је везан за њихово стручно познавање одређеног спортског догађаја, док је други повезан са потребама навијача за страсним узбуђењима које доноси спорт.⁴⁵ „Делије” је назив уједињених навијача *Црвене звезде* од 1989. године, док се 1970. узима као моменат оснивања „Гробара”, навијачке групе *Партизана*.⁴⁶ Међусобни мечеви су тако праћени навијањем на стадионима, а публика је истовремено повезана и у активном је односу са клубом због истих интереса и жеље да се осећају као део колектива.

Истраживање о понашању навијача

У циљу доказивање хипотезе, у периоду од 1. до 20. маја. 2023. године, у оквиру фокус група обављени су дубински интервјуи са по 10 навијача оба клуба.⁴⁷ Истраживање је обухватило разговоре који су вођени одвојено, најпре са представницима навијача *Црвене звезде*, а потом и *Партизана*. У првом плану било је потврђивање тврдње да се њихово понашање уочи, као и на сам дан вечитог дербија, може посматрати као ритуално извођење, пре свега зато што они делују у групама и усвајају обрасце понашања по принципу гомиле.

Основна питања обухваћена у истраживању су:

Постоји ли ритуал у понашању навијача *Црвене звезде* / *Партизана*?

- Како изгледа уобичајена схема неколико дана пре, а и на сам дан вечитог дербија?
- Да ли перформанс навијача *Црвене звезде* / *Партизана* траје само током утакмице?
- Постоји ли унутар навијачких група јасан кодекс понашања приликом одигравања вечитог дербија?
- Каква обележја користе навијачке групе у спортском ритуалу?
- Да ли се навијање симпатизера *Црвене звезде* / *Партизана* може посматрати по принципу гомиле, јер је за то понашање специфично да велики број људи делује на исти начин?
- Шта подразумевате под речима „да се најизраженији облик деловања групе догађа пред почетак утакмице”?
- Да ли се понашање навијачких група *Црвене звезде* / *Партизана* огледа у понављању, иако је редослед активности стриктно договорен?

45 Radenović, S., нав. дело, стр. 163; Kuljić, R., Koković, D., нав. дело, стр. 273.

46 Anonim, Navijačke grupe, *Navijačka scena*.

47 У истраживању је укупно учествовало 20 особа – 19 особа мушког и једна особа женског пола. Просечна старост испитаника била је 29,7 година. Током разговора су идентификовани, али су нагласили да у презентовању резултата истраживања остану анонимни.

*Резултати и израживања*⁴⁸

Прво, основно је било утврдити да се понашањем навијача на дан вечитог дербија изводи ритуал, односно параритуал. Према њиховим речима, „празник фудбала” или „најважнија утакмица у сезони” започиње окупљањем у граду, пошто је претходно договорено место (најчешће Аутокоманда). Уобичајена схема се потом може, а и не мора, мењати до следећег окршаја против, како су навели, „највећег ривала или непријатеља”. Тачно од момента окупљања постоји редослед активности, који је уочи меча договорен одређеним видом интерне комуникације. Њихова специфичност у том виду перформанса, као некој врсти деловања, огледа се у одласку и уласку на стадион. У међувремену следе претходно одређене или изабране активности, препознате у навијању пре, за време и после утакмице. То су уједно сегменти понашања у односу на протекле мечеве са истим или различитим противником. Када се утакмица заврши, то не значи крај перформанса за навијачке групе које делују у гомилама. Ритуални перформанс се по правилу, али и зависно од резултата, наставља навијањем после меча, одласком са стадиона и весељем (или дивљањем) на улицама.⁴⁹

Навијачи Црвене звезде: „Не разликују се наше схеме понашања превише од једне до друге утакмице против Партизана, које су уједно и најважније у сезони. Сигурно је да празник фудбала не почиње и не завршава се само на трибинама. У нашем деловању постоји низ активности, које се уједно одлажу у периоду пре и после дуела. Како су стадиони Црвене звезде и Партизана близу, најчешће се налазимо на Аутокоманди или у њеној близину, одакле заједно одлазимо на трибине највеће бишке у Србији. Наравно, све је претходно дефинисано, тачно и на време. У зависности од резултата, али и од понашања противничких фудбалера и навијача, одређује се модел нашег понашања после утакмице. Највише волимо да слаavimo победу, иако се повремено дешава да поразом или погубним резултатом будемо изнервирани, па направимо мање проблеме и у самом граду или то уличне на наше понашање на следећим мечевима.”

Навијачи Партизана: „Имамо јасан план пред почетак дербија против Црвене звезде, наше највеће непријатеље. Зна се тачна локација, уједна нашег кретања, као и само деловање. Како ми волимо да кажемо, то је свејковина српског фудбала и сваки нови окршај мора да буде ујамћен. Да ли ће то бити специфичним навијањем у самом граду пре и после утакмице или на стадиону, слажемо се сви да није толико битно. Постоји план који смо зацртали, па се трудимо да га у највећој мери спроведемо у дело, било је да реч о активностима пре, за време или после дербија. Можда делује као субјективно мишљење, али чини нам се да усјевамо у својој намери, практично од момента када се окупимо у близини Аутокоманде. На крају, неопходно је најлакшије да делујемо као један, тојово на идентичан начин, јер ми смо Партизан.”

48 Резултати су представљени на основу одговора навијача Црвене звезде и Партизана, а потом су обједињени и повезани са уопштеним понашањем навијача у литератури.

49 Kovačević, I., нав. дело, стр. 71–82.

Друго, ритуал навијачких група подразумева извођење у гомилама, али и по одређеном кодексу. На основу истраживања, издвојено је да су, поново интерним каналима комуникације, договорени, како су они назвали, „реквизити”. Навијачке групе под тим појмом подразумевају заставе, капе, дресове и шалове у бојама клуба или било какву врсту обележја, која ће их поистоветити и идентификовати као делове *Црвене звезде* и *Партизана*.⁵⁰

Навијачи Црвене звезде: „Кодекс облачења је договорен нашим интерним каналима комуникације, а одређено је и шта ћемо, поред уобичајених одевних комбинација које најчешће подразумевају дресове, шалове, капе и тако даље, носити. Циљ је да се поистоветимо са клубом и будемо искључиво препознатљиви као навијачи Црвене звезде, најбоље клуба на свету. Нема ту превише недоумица, морамо да поистоветимо све договоре. Додуше, можда не би било лоше да се оградимо од осталих навијача, углавном оних који не спадају у најважније присталице, па за њих не важе шта правила. Препостављамо и да је то највећа разлика између њих и нас, иако праве доделе заправо не постоје.”

Навијачи Партизана: „Кодекс навијача Партизана постоји. Можда не делује тако због свих дешавања у последњих неколико месеци, па и година, али ствари су прилично појединачне када су чланови групе. Иако важе одређена незванична правила, пред сваку утакмицу постоје Црвене звезде постоје дефинисано како ћемо бити обучени. Најважније је да будемо у нашим, црно-белима бојама, препознатљивим мајицама или шаловима. Разликујемо се у односу на навијаче из групе шабора по многу чему, рачунајући и по сивини – клупску боју.”

Треће, показало се да је кортео изузетно важан у њиховом извођењу. То је најизраженији облик практичног деловања групе, који се односи „на пут до места одигравања утакмице”.⁵¹ Испитаници су нагласили да је правило да се на челу сваке од група налази вођа (или навијач у складу са хијерархијом) са клупском/навијачком заставом, бакљом, а некада и транспарентом, уз ритмично понављање песама и скандирање на улицама или стадиону.⁵² Међутим, заставу, у својеврсном ритуалу, морају да сачувају пре и током утакмице од супарничких навијача, јер тако бране своју територију и постојање групе.

Навијачи Црвене звезде: „Шта је посебно важно у нашем навијању? Тешко је даћи прави одговор на то питање. Слажемо се да је кортео један од делова навијања који и привлачи највећу пажњу. Како људи који се у том тренутку зашекну на улицама, тако и медија који често у први план стављају наше понашање пред очима утакмице постоје највеће ривала. Осим кортеа, посебно бисмо издвојили те реквизите које увек носимо са собом. Значајне су и наше заставе, које практично не смеју да падну у руке ривала. На тај начин се и можемо сложити да то подразумева одбрану наше територије, а унутар самих група истовремено постоји и држава се одређена хијерархија.”

50 Milenković, D. i Milenković, V., нав. дело, стр. 249.

51 Исто.

52 Исто.

Навијачи Партизана: „Као што су, вероватно, рекли и наши најбољи неформални вођа, користи се и нама једна од битнијих ствари приликом навијања за Партизан. Сасвим је јасно да постоји одређени кодекс од кога зависи ко се налази на челу навијачких трупа, ко води навијање, ко носи заставу или различите транспаренте. Значајно је из разлога што је то наш специфичан начин на који долазимо на утакмицу против Црвене звезде. То је извесно да заставе имају посебну вредност у трупи. Свака може да се деси на мечу, без обзира да ли се одиграва на Маракани или ЈНА, али застава мора остати у нашем појасу. Можда поједини не могу да разумеју, али навијачима Партизана је сасвим јасно да је то наша традиција.”

Четврто, како се у области социологије спорт доживљава као ритуал, истичу се ритуални потези, као што је песма (или било каква бука), која може бити испраћена аплаузима и звиждуцима с једне стране, или потпуним муком с друге стране.⁵³ Све зависи од унапред договорене хореографије или тренутних дешавања на терену, што јесте последица њиховог извођења. Карактеристично је тада и понављање радњи, па се догађаја да навијачи дозивају једни друге, наизмечно скандирајући различите пароле или опонашајући припаднике своје или друге групе. У њиховом понашању се из тих разлога и прожима ритуал (повљање), уз одређени редослед радњи који је стриктно договорен и познат члановима навијачких група.⁵⁴

Навијачи Црвене звезде: „Наши појези са трибина умноженом сликавају оно што се дешава на терену. Иако можда неке, углавном онима који се не разумеју у функционисању навијачких трупа, може деловати да хореографија није усклађена, заправо је сувишно. Као што је најмање, евидентно је да све зависи и од договора уочи меча, али је и јасно да у свему постоји одређени редослед активности. Постоје и таква правила која морају да се поштују, пошто када крену скандирања, песме, чак и прозивке, од стране оних који би на неки начин требало да покрени навијање и дају јасан знак како би требало да се понашамо у датом тренутку.”

Навијачи Партизана: „Сигурно је да поједине ствари морају остати унутар саме навијачке трупе, па не желимо да у јавности баш јасно износимо на који начин смо организовани. Међутим, не можемо да игнорисамо да радимо по одређеном ритуалу, иако ми можда такво понашање не називамо на исти начин, али постоји редослед активности. Приликом организованог навијања требало би да поштујемо неке наше интерне договоре, мада се и у самом току утакмице могу догодити одређене ствари које даље могу утицати на то како ћемо да изгледамо, како ми на трибинама, тако и само навијање. Оно што је важно да нагласимо је да не би требало да буде било каквог искакања, већ да делујемо онако како смо се договорили пре, у току утакмице или у неком моменту по уласку на трибине.”

⁵³ Кокović, D., нав. дело, стр. 181.

⁵⁴ Исто, стр. 178.

*Искањање из ритуалних форми
и девијантно понашање анализираних актера*

Према је суштински ван примарног оквира овог текста, контекст одређених девијација и проблема који неспорно прате анализирани друштвени сегмент свакако представља још један угао који се бар укратко мора размотрити у овако усмереном истраживању.

Наиме, иако ритуал као форма искључује рационалност (посебно ону у нама данас блиском тумачењу), он ипак, како видимо и из анализираних примера, подразумева систем правила који је уоквиравају, као и ослањање на традицију, што заправо и води репетицији одређених радњи које се у оквиру њега спроводе. Самим тим, могу се пратити и поједина испадања из раније установљених шаблона њихове примене. Уколико се и такве активности могу подвести под суштинска обележја ритуала (наспрам формализма, на пример), ипак је у ширем друштвеном смислу корисно пратити и покушати тумачити када и због чега се поједине промене догађају. Наиме, уколико из општедруштвеног спектра осматримо овај феномен и понашање нама примарних друштвених група, као нужне се намећу и теме девијантног понашања (првенствено насиља на спортским теренима и око њих) овде примарно анализираних актера. Ови проблеми данас постају очигледна чињеница која значајно оптерећује функционисање савременог спорта у глобалу. О њима се, стога, неретко више говори него о самим спортским резултатима и искреној привржености и те како бројних друштвених група одређеном актеру у домену спорта (појединцу, групи, организацији).

Овај ритуал тако учестало напушта одређене традиционалне обрасце и своје особине инваријантности, стављајући пратеће перформансе и симболе у службу појединих ширих друштвених процеса, којима примарно не припада. Спортска публика тако прераста у форму прилично утицајног друштвеног покрета којим се често манипулише, чији ритуали попримају обриси својеврсних парapolитичких оквира, док се напуштају упоредо некадашњи облици раније успостављене ритуалне размене и заједништва.

Један део узрока свакако лежи у самој природи ових група и специфичном ритуалном оквиру кроз који оне реализују своје активности, који у савременом добу неминовно добија нову форму извођења. Други, утисак је, своје полазиште има управо у ванспортском пољу, одакле се усмеравају одређени импулси који неретко воде и инструментализацији ових друштвених група.

У контексту који грубо наговештавају ове две врсте узрока, искањање из традиционалних ритуалних форми, стога, није превелико изненађење. Оно се, међутим, у последње време и у нашем друштву одвија пре свега у смеру учестале појаве

друштвено девијантних облика понашања који нарушавају саму суштину форми и процеса који су и у овом тексту описани, али и изворну логику спорта у целини. Самим тим, и проблеми овако подстакнутих негативности у спортским збивањима и око њих постају једна од фреквентнијих тема у њиховом праћењу и анализи, као један од суштинских проблема с којима се већ дуже време среће ова друштвена област, а стога и организације, групе и појединци који у оквиру ње функционишу.

Закључак

У овом раду указано је на то да је понашање навијача *Црвене звезде* и *Партизана* ритуално или параритуално извођење, између осталог, због преуспешавања агресије, одређивања хијерархије, обележавања, одбране територије и самих активности ових група. Осим што је било неопходно анализирати ритуални перформанс у односу на публику, као акт њиховог деловања, претходно су детаљно дефинисани појмови спортске публике и навијача, пре свега оних који делују у гомилама. За потребе рада спроведено је истраживање међу навијачима *Црвене звезде* и *Партизана*, обављено у форми дубинских интервјуа са по десет представника сваке од група. На основу резултата истраживања указано је на то да је њихово понашање ритуал. На тај начин је још једном потврђено оно што је познато у теорији, да је свакодневни живот низ активности – перформанс.⁵⁵ Када је реч о навијачима два београдска клуба, резултатима истраживања је фокусирано да њихов ритуал пред почетак вечитог дербија започиње интерном комуникацијом. Навијачке групе тада унапред дефинишу кодекс облачење и специјалне реквизите (транспаренти, бакље), па се све догађаја у складу са одређеним редом и редоследом активности. На крају, ритуално извођење се не огледа само у томе, већ и на примеру специфичног понашања приликом доласка на утакмицу. Наиме, претходно је усвојена одређена схема – окупљање на за то предвиђеним местима, одлазак на стадион, улазак на стадион, навијање пре, током и после утакмице, одлазак са стадиона и весеље или туга на улицама.⁵⁶ Закључак је да се готово сваки њихов потез, без обзира на то да ли је то песма, бука, мук, звиждање, догађа по унапред одређеном ритуалу. Управо се у њиховом понављању преузимају понашања са неких од протеклих утакмица, иако сигурно неће бити идентично. То понашање и јесте низ активности, јер укључује окупљање, покрете, речи и певање, а истовремено се врши на одређеном месту – стадионима *Црвене звезде* и *Партизана*, као и улицама у њиховој близини.⁵⁷

55 Schechner, R. (2013) *Performance studies: An Introduction*, London, New York: Routledge, p. 52.

56 Kovačević, I., нав. дело, стр. 71–82.

57 Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press.

ЛИТЕРАТУРА:

- Anonim, Navijačke grupe, *Navijačka scena*.
- Bakić, S. (1980) Jedan teorijski okvir za sociologiju sporta: igrači, navijači i posrednici, *Sociološki pregled* br. 14 (3–4), Beograd: Sociološko društvo Srbije, str. 69–86.
- Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press.
- Ђирић, J. (2019) *Сборо сузбијање насиља у фудбалу* (дипломски рад), Факултет за спорт, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд.
- Develi, T. O. (2022) Nationalism and Football at First Glance: The Case of Eternal Derby, *Mavi Atlas* br. 10 (1), Gümüşhane: Gümüşhane University, pp. 310–322.
- Jovićević, A. i Vujanović, A. (2007) *Uvod u studije performansa*, Beograd: Fabrika knjiga.
- Koković, D. (2010) *Društvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran.
- Kreft, L. (2012) *Filozofija sporta u osam eseja*, Beograd: Orion Art.
- Kovačević, I. (1987) Fudbalski ritual, *Gledišta* br. 28 (5/6), Beograd: Univerzitet u Beogradu, 71–82.
- Kovačević, D. (2019) *Derbi*, Gornji Milanovac, Grafoprint.
- Krsmanović, V. (2006) *Sociologija sporta*, Beograd: Daslar, Partner.
- Крсмановић, В. (2021) *Социологија сџорџа*, Београд: Факултет за спорт.
- Kuljić, R. i Koković, D. (2012) *Sociologija i sociologija sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Le Bon, G. (1920) *Psihologija gomile*, Zagreb: Narodna knjižnica.
- Luxbacher, J. A. (2012) *Fudbal: koraci do uspeha*, Beograd: Data status.
- Mašić, Z. (2006) *Teorija sporta*, Beograd: Fakultet za menadžment u sportu.
- McPherson, B. D., Curtis, J. E. and Loy, J. W. (1989) *The Social Significance of Sport*, Champaign: Humann Kinetics.
- Milenković, D. i Milenković, V. (2022) *Fudbal i društvo*, Beograd: Fakultet za sport.
- Mršević, Z. Šest mitova o sportskom nasilju, u: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* br. 33 (1), priredio Kron, I. (2014), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 45–61.
- Radenović, S. (2017) *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Schechner, R. (1988) *Performance Theory*, New York, London: Routledge.
- Schechner, R. (2013) *Performance Studies: An Introduction*, London, New York: Routledge.
- Turner, V. (1989) *Od rituala do teatra*, Zagreb: August Cesarec.
- Vejnović, D. Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu sa težištem na navijačke grupe, u: *Teorija i sociologija sporta*, priredili Pavlović, D. i Vejnović, D. (2014), Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, str. 138–154.

Slobodan Penezić and Uroš Selenić

University “UNION – Nikola Tesla”, Faculty of Sport, Belgrade

RITUAL PERFORMANCE IN THE BEHAVIOR
OF RED STAR AND PARTIZAN FANS

Abstract: Every activity consists of ritualized gestures and sounds, whether it concerns performance in arts, sports or everyday life. Such rituals include movements, words and songs, usually performed in a specific place. This paper aims to connect the behaviour of the Red Star and Partizan fans with ritual performance, having in mind the pre-arranged patterns of behaviour, ways of cheering, performing songs and activities in expectation of the games of these two teams. Moving through the city in characteristic clothing combinations with club symbols represents performance as a concept manifested in games and sports. During each Eternal Derby, the ritual is noticeable as a ritual that involves gathering in certain places in the city, arriving, entering the stadium, cheering before, during and after the game, leaving the stadium, and celebrating in the streets. Since football has become a very popular game, every sporting event recognizes the participants as athletes, mediators and spectators. However, of all the participants in the sports events, those who stand out are the fans who strongly identify with the clubs from their city.

Key words: *performance, ritual performance, fans, Red Star, Partizan, Eternal Derby*